

Hellenistik Dönem'de Pergamon'da Görev Yapmış Olan Gymnasiarkhos'ların Onurlandırılmaları

Hüseyin Üreten

Özet

Hellenlerin sosyal ve siyasal yaşamında çok büyük değişikliklerin meydana geldiği İ.Ö. 330-İ.Ö. 31 (Hellenistik Dönem) yıllarında Pergamon kentinde, Philetairos'tan III. Attalos'a kadar barışta kuwetli bir yönetici, askerlikte kudretli bir komutan ve siyasette yetişkin bir diplomat olarak savaştan çok barışa yönelik politika uygulayan krallar başa geçmiştir. Bu makalede, Hellenistik Dönem'de Pergamon'da Pergamon Krallığının yönetim organlarını kurmuş ve görev yapmış olan Gymnasiarkhosların onurlandırılması ele alınmıştır. Bunun için, Gymnasiarkhos ve Gymnasiarkhosluk görevinin statüleri epigrafik ve arkeolojik kaynaklar ışığında incelemiş, üstlendikleri görevler de dikkate alınmıştır.

Abstract

Between 330 B.C.- 31 B.C. (The Hellenistic Period), which was also an era in which the Hellenic Culture underwent dramatic social and political changes, the city Pergamon was ruled by a series of kings (Philetauros - Attalos III.) who were not only competent administrators, skilled generals but also gifted diplomats, their goal in foreign policy to maintain peace rather than achieve through war. This study aims to show the various ways by which the Gymnasiarkhs, founder as well as officials of many administrative institutions in the Kingdom of Pergamon, were honoured. For this purpose both the Gymnasiarkh and their position in society was studied by epigraphic and archeologic sources, also the diversity of their functions has been taken into consideration.

Gymnasion ve Gymnasiarkhos'luk Kurumuna Genel Bakış :

Tarihin öznesi olan insanoğlu için onur kavramı her dönemde önemli bir unsur olmuştur. Bu nedenle insan, bulunduğu toplumda daha saygın bir yer -onursal vatandaşlık- edinmek için gereken her çabayı göstermekten asla çekinmemiştir. Sonuçta sosyolojik bir olgu olan onur duygusunun elde edilmesi de doğal olarak her toplumda kendine özgü şartların gerçekleşmesiyle elde edilmiştir. İşte Hellen toplumu Büyük İskender'le başlayan ve İ.Ö. 31 yılındaki Actium Savaşı'na kadar süren Hellenistik dönem ile ortaya çıkan onurlandırmaya büyük önem vererek ellerinden geleni yapmışlardır. Yani Hellenistik dönemle başlayan değişim rüzgarları sonucunda onurlandırmayla ön plana çıkmak isteyen vatandaşlar, kentlerinin ekonomilerini, siyasal ve kültürel olaylarını amaçları için bir araç olarak kullanmaya başlamışlardır.* Bu nedenle Hellenistik dönem onur yazıtları - "*Tituli Honorarii*" - bu dönemin ekonomik ve sosyal yapısını gözler önüne sermekle birlikte onurlandırılan vatandaşların toplumdaki statüleri hakkında da önemli bilgiler sunmaktadır. Yazıtlarda ortaya çıkan ve toplumdaki diğer insanlara örnek teşkil edecek nitelikte bulunan bu kişiler, yaptıkları işlerin ve iyiliklerin farkında olmayan iyi niyetli saf kişiler olmayıp aksine neyi niçin yaptıklarını bilen birer polis taraftarı olarak karşımıza çıkmaktadırlar.² Çünkü Hellenistik dönem onur yazıtları onurlandırılan kişinin meziyetleri ile ona verilen onur payeleri arasında ilişki üzerine modellenmiş olup yapılan işin zorluğu ve harcanan masraflar anlatılarak onurlandırılan kişinin yaptıkları daha iyi bir şekilde anlatılmaya çalışılmıştır.

Söz konusu yazıtlarda zengin vatandaşların kentin ekonomik zaaflarından yararlanarak birtakım kamusal faaliyetleri üstlendikleri için onurlandırıldıkları çok açık bir şekilde görülmektedir. Bu kamusal faaliyetlerden biri de tıpkı agora gibi polisi tamamlayan öğelerden biri olan ve kentin atan kalbi haline gelen gymnasion'dur. Gymnasion antikçağda (Antik Yunan ve Roma'da) erkek çocuklarla delikanlıların düşünsel ve bedensel yönden eğitildikleri, öğrenim gördükleri, spor etkinliklerinde (koşu, boks, güreş yaptıkları, disk attıkları ve ata bindikleri) bulduktan bir yapı kompleksi olup, ancak Hellenistik dönemde kendine özgü bir yapıya

Hellenistik dönemde onurlandırılan vatandaşlara baktığımızda hepsinin varlıklı kişiler olduğunu görürüz. Bunun nedeni Klasik dönemdeki eşitlik ilkesinin dayanağı olan demokratik özelliğin artık Hellenistik dönemde uygulanmamasıdır. Bu dönemde ticaretin gelişmesi ve para ekonomisinin iyice yerleşmesiyle birlikte kentlerdeki toplumsal yapı değişmiş artık yalnızca zengin olan vatandaşlar yasal haklarını korur hale gelmiştir. Doğal olarak kent hizmetinde söz sahibi olan bu zengin vatandaşlar da kent tarafından onurlandırılarak toplumda özel bir yere sahip olmuşlardır.

¹ Yazıtlar, resmi ve özel yazıtlar olarak iki ana grupta toplanmaktadır. *Tituli Honorarii* adı verilen onur yazıtları bir özel yazıt türüdür. Bu yazıtlarda onurlandıran nominativ onurlandırılan ise accusativ durumunda olup bu ifadeleri onurlandırmak anlamına gelen fiili izler; Epigrafi hakkında genel bilgiler için bkz. Malay, 1987.

²Wörrele, 1995, s.242.

kavuşmuştur. Böylece polisi tamamlayan önemli bir öge olması nedeniyle her Hellen kentinin kendine ait bir gymnasium'u olmuştur.³ Aynı zamanda gymnasium hakkında bilgi veren antik kaynaklardan Platon'a göre gymnasium Hellen malı, Pausanias'a göre ise "agorası, tiyatrosu, gymnasium'u olmayan yere kent denir mi ? şeklinde bir tereddüt ile gymnasium'un Hellen kentinin belli başlı unsurlarından biri olduğu belirtilerek yirmi şehirde gymnasium bulunduğundan söz edilir.⁴

Küçük Asya'da bir Hellen kenti olan Pergamon, Hellenistik dünyanın şimdiye kadar bilinen en büyük gymnasium'una sahipti. Ancak, bununla da bitmiyordu; İmparator Hadrianus döneminde kentte, hepsi de bir gymnasiarkhosun* yönetimi altında olan yedi gymnasium vardı. Yazıtlardan sayısal gelişme oldukça iyi bilinmektedir; İ.Ö. 1.yüzyılın ilk onlu yıllarında dört gymnasium varken, İ.Ö. 18-17 yıllarında bu sayı beşe çıkmış, İmparator Augustus yönetimi sırasında altı, Hadrianus döneminde, yani İ.S. 2.yüzyılda ise bu sayı yediye ulaşmıştı. Ancak, varlıkları bilinen bu çok sayıda gymnasiumun yerlerinin saptanması bugüne kadar çözülemeyen bir sorun olarak kalmıştır. Yalnızca ikisi ismen bilinmektedir. Bunlar, Neoi'lerin yani genç erkeklerin gymnasium'u ve Panegyrikon (şölen toplantıları) gymnasiumudur.⁵

Yukarıda genel anlamıyla bir tanımını yaptığımız gymnasium, Hellenistik dönemde çok yönlü kullanılan bir kamu binası olmuştur. Okul eğitimine, felsefe derslerinin verilmesine, güreşin ağırlıkta olduğu spor yarışmalarına ve spordan sonra yapılan vücut bakımına hizmet ediyordu. Ayrıca tanrı ve kahraman kültlerine, sosyal yaşantıya ve kaliteli eğlenceye de burada yer veriliyordu. Gymnasium'da halka açık ziyafetler, şölenler veriliyor ve bayram kutlamaları yapılıyordu. Kentin pek çok kamu binası gibi gymnasium'da da halkın gelip görmesine açık, çok büyük sayıda yazıttan oluşan bir çeşit arşiv de bulunuyordu. Bu yazılı belgeler geçmişteki önemli olayları anlatıyor veya çok zengin vatandaşların beşeri zaaflarından söz ediyordu. Ayrıca gymnasium'larda kütüphanelerin de bulunduğu

³ *Gymnasium* (το γυμνασιον), kelime olarak anlamı çıplak olan *Gymnos*'dan türemiştir. Gymnasium, özellikle spor yapılan yer anlamındadır. Saltuk, 1997, s.71 vd.; Oehler, 1970, s.1969-2004.

⁴ Platon, Symp.9.; Pausanias, X4.1.

**Gymnasiarkhos*'lar halk tarafından seçilen ve gymnasiumların yönetiminden sorumlu olan kişilerdir. Gymnasiarkhos'luk hakkındaki ilk bilgilere İ.Ö. III.yüzyılın ikinci yansından sonrasına ait belgeler vasıtasıyla ulaşmaktayız; bkz. Oehler, 1970, s.1969-2004.

⁵ Radt, 2002, s.111; Pergamon'daki gymnasium sayısı için bkz. Alt.vPerg. VIII 3.83,164 vd.; Korunmuş olan ve hafriyatı yapılmış bulunan Büyük Pergamon Gymnasium'u ile Neoi Gymnasium'u arasında her halükarda bir bağlantı kurulabilir. Büyük Gymnasium'un teras biçimindeki üç bölümünden dolayı üç adla -Neoi Gymnasium'u (Üst Teras), Epheb'ler Gymnasium'u (Orta Teras) ve Erkek Çocuklar Gymnasium'u (Alt Teras)- ilişkili olduğu görüşü uzun bir süre geçerli olmuştur, bkz. Schröder, 1904, s.158 vd.; Radt, 2002, s.117-

kanıtlanmıştır. Yeni bir teoriye göre, Pergamon'un o çok ünlü kütüphanesi Athena Tapınağı'nda değil gymnasionda bulunmaktaydı.⁶ İşte bütün bu amaçlar ve yan amaçlar Pergamon'daki Büyük Gymnasion tarafından kuruluşundan itibaren az veya çok yerine getirilmişti. Roma döneminde şu veya bu kullanım şekli, özellikle de hamam işlevi çok artmıştı.⁷

Gymnasion'ların, Hellenistik dönemde kendilerine özgü bir yapıya kavuşması ve yukarıda da saydığımız tüm bu amaçlar doğrultusunda inşa edilmesiyle birlikte gymnasiarkhosluk da çok önemli ve itibarlı bir kamu görevi konumunu kazanmıştır. Gymnasionların yönetimi ve bakımı devletin sorumluluğu altında olup her türlü ihtiyaçlarının karşılanması için belli miktarda kamu kaynağı ayrılmaktaydı. Kentten kente az çok değişiklik gösterse de gymnasionların yönetimi halk tarafından seçilen gymnasiarkhosların elindeydi. Gymnasiarkhos kelimesi en basit şekliyle gymnasionun yöneticisi anlamına gelmektedir. Buna göre toplumda önemli bir yere sahip olan ideal gymnasiarkhosların görev sınırları nelerdir? şeklindeki soruya şayet bir cevap vermek gerekirse; halk tarafından seçilen ve toplumda saygın bir konumu olan gymnasiarkhosların başlıca görevi, gençlerin fiziksel ve ruhsal yönden en iyi şekilde yetişmelerini sağlamak (eğitim programının düzenlenmesi ve koordinasyonu), gymnasionun tamiri, ek bina yapımı (binanın ve ekipmanın bakım-onarım işleri) ve binaların ısıtılması (genellikle kuruluşun bir parçası olan hamam tesisinin ısıtılması), ayrıca atletlerin yağ ihtiyaçlarının karşılanması, ziyafet, şölen ve bayram kutlamalarını düzenlemektir diyebiliriz. Bütün bu hizmetlerin yerine getirilmesi için gereken para da devlet tarafından belirlenen belli miktardaki kamu kaynağından sağlanarak gymnasiarkhoslara tahsis ediliyordu. Yine onur yazıtlarından öğrenmekteyiz ki polis tarafından tahsis edilen bu kamu kaynakları gymnasiarkhosların görevlerini tam anlamıyla yerine getirme karşısında yetersiz kalmaktaydı. Bu nedenle gymnasiarkhoslar söz konusu kamu kaynaklarına ek olarak kendi servetlerini kullanmak zorunda kalıyorlardı. Halk tarafından seçilen zengin vatandaşın gymnasiarkhosluk görevini yaparken gereken harcamayı kendi cebinden gönüllü olarak harcaması da bu kez yeni bir soruyu daha akla getirmektedir. Gönüllü zengin vatandaşlar tarafından yapılan gymnasiarkhos'luk görevi bir *leitourgia** mı yoksa *arkhai*** mi idi? Bildiğimiz gibi diğer Hellen kentlerinde olduğu gibi

⁶Bkz. Radt, 2002, s.112, 157-167.

⁷ Pergamon'daki gymnasion'lar hakkında daha detaylı bilgi için bkz. Radt, 2002, s.111-133 : Roma yönetimi ve etkisi altında gymnasion daha büyük değişiklik geçirir ve Romalılar'ın hamamları ile birleştirilir. Böylece değişik bir kültürün ihtiyaçlarına daha iyi cevap verebilen yeni bir yapı tipi meydana getirilmiş olur.

* *leitourgia* : Halk için, halka ait gibi anlamlara gelen -TO AEVTOÇ, OV- iki bitimli sıfatla hizmet etmek anlamına gelen apxw fiilinin birleşmesinden oluşmuş olan λειτουργία kamusal hizmet veya ödev anlamına gelmektedir; bkz. Pickard, 1957, s.401-402.

** *arkhai*: Başlamak anlamıyla birlikte hükmetmek, yönetmek, egemen olmak anlamlarını da taşıyan fiilinden gelmektedir.

Helenistik Dönem'de Pergamon'da Görev Yapmış Olan Gymnasiarkhos'ların 179 Onurlandırılmaları

Küçük Asya Hellen kentlerinde de kamusal görevler arkhai ve leitourgia olarak iki gruba ayrılmaktaydı. Arkhai, seçim veya kura yoluyla atanarak görev yetkisi ve süresi belirlenen memuriyetleri; leitourgia ise toplumun ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla zengin vatandaşlar tarafından üstlenilen görevleri ifade etmektedir. Bu konuda Helenistik dönem onur yazıtları zengin vatandaşların sadece toplumda saygınlık elde etmek amacıyla -gymnasiarkhos unvanıyla- bu kadar ağır bir maddi yük taşıyan görevleri üstlendiklerini göstermekle kalmayıp aynı zamanda yerine getirilen görevlerin statü bakımından da arkhai mi yoksa leitourgia mı olduğu konusunda kentten kente ve dönemden döneme değişiklik gösterdiği şeklinde aydınlatıcı bilgiler vermektedir.⁸ Bu nedenle her iki kavram arasında esaslı bir ayırım yapmak daha doğrusu kesin bir sonuç çıkarmak doğru olmaz. Ancak, her iki tip kamu görevinin de çağın gerektirdiği koşullara uygun olarak birbirleriyle yer değiştirmiş oldukları söylenebilir. Yani bir başka deyişle böyle bir görevin statüsünü belirlemek çoğu zaman zor olmuştur.

Pergamon'da Görev Yapmış Olan Gymnasiarkhos'lar :

Mısır'da Ptolemaios'lar, Ön Asya'da Seleukos'lar ve Makedonya'da Antigonos'ların egemen oldukları yıllarda (İ.Ö. 280), Küçük Asya'da Attalos'lar yönetiminde kurulan ve zamanla gelişerek büyüyen ve önemli bir krallık olan Pergamon Krallığı'nın başkenti ve Helenistik dünyanın da en önemli merkezlerinden biri olan Pergamon kentinde bulunan yazıtlar sayesinde buradaki gymnasiarkhosluk kurumuyla ilgili önemli bilgilere ulaşılmaktadır. Bu yazıtlar vasıtasıyla -ulaşılabilir kaynaklarla sınırlı olarak- Pergamon'da görev yapmış olan gymnasiarkhosların adlarına göre alfabetik olarak sıralayarak onurlandırılmalarına neden olan üstlenmiş oldukları görevleriyle kent idaresindeki önemleri belirtilmeye çalışılacaktır. Böylece Pergamon'da gymnasiarkhosluk görevinin ne düzeyde bir görev olduğu da vurgulanmaya çalışılmış olacaktır.

Gymnasiarkhos Agias :

Yukarıda ifade etmeye çalıştığımız gibi gymnasionlar, Hellen kentlerinin en karakteristik özelliklerinden biri olup kurumlar arasında yüksek bir yere sahip olmuştur. Bu yüksek kamu kurumlarının yöneticileri olan gymnasiarkhosların görev statüleri de (leitourgia veya arkhai) kentten

⁸ Gymnasiarkhos'ların onurlandırıldığı kimi yazıtlarda söz konusu görevler hem leitourgia hem de arkhai olarak geçmektedir. Örneğin İ.Ö. II.yüzyılda yaşamış olan Pergamon lu Agias'ın gymnasiarkhos lüğün statüsü hem leitourgia hem de arkhai olarak belirtilmiştir.

kentte ve dönemden döneme değişmekle birlikte büyük öneme sahip olmuştur.

İ.Ö. II.yüzyılda yaşamış olan Pergamon'lu Agias, gymnasiarkhosluğu sırasında yükümlü olduğu halde maddi gücü ağır olan bu görevi gönüllü olarak üstlenmiş olduğu için onurlandırılmıştır. Söz konusu onur yazıtında Agias tarafından yerine getirilen gymnasiarkhosluk görevi hem leitourgia hem de arkhai olarak nitelendirilmiştir.⁹

Gymnasiarkhos Athenaios :

Gymnasionlarda erkek çocukların ve delikanlıların bedensel çalışmalarında ve yapılan yarışmalarda ihtiyaç duyulan ve önemli bir unsur olan 'yağ' gereksinimini sağlamak da gymnasiarkhosların görevleri arasındaydı. Gymnasiarkhos Athenaios da meslektaşları gibi görevini yaparken devlet tarafından kendisine sağlanan kamu kaynağının yetersizliği karşısında gereken harcamayı kendi cebinden yapmak zorunda kalmıştır.

1909 yılında gerçekleştirilen gymnasion kazılarında gün ışığına çıkarılan ve Athenaios'un gerekli olan yağ gereksinimini sağladığı için onurlandırıldığını gösteren yazıtta, onurlandırma nedeni olarak yağ gereksinimi için ihtiyaç duyulan 2.500 drakhme'yi Gymnasiarkhos Athenaios'un kendi cebinden ödemesi gösterilmektedir.¹⁰ Söz konusu yazıt, Athenaios'un yağ masrafını kendisinin karşılayarak kamu parası almadığını veya talep etmediğini göstermesi açısından çok önemlidir.

Bu nedenle gymnasiarkhoslar için önemli bir görev ve masraflı bir sorumluluk olan atletler için yağ temini bazı kişilerin 'vakıf kurmasına' neden olmuştur. Pergamonlu Gymnasiarkhos Athenaios da bunlardan biridir. Pergamon'lu Athenaios onuruna dikilen bu dekrette gözümüze çarpan ilk şey gymnasionun yağ gereksinimi için kurulmuş olan bir vakıfın varlığı olmuştur.¹¹

Gymnasionda gerçekleştirilen yarışmalar ve festivallerde kazanan yarışmacılara çeşitli ödüllerin dağıtılması kadar söz konusu festivallerde temsiller düzenlemek görevi de gymnasiarkhosların yetkileri dahilindeydi. Bunlar temsillerde rol alacak olan oyuncularını kent içinden ya da kent dışından getirterek bütün masrafları karşılamak şeklindeydi. Pergamon'lu

⁹ Hepding, 1908, s.379 vd., no.2.

* *drakhme* : Gümüş Grek sikkesidir. Greklerde bu sikkeler Attika sistemi ve Aigina sistemi olarak iki sistemde basılmışlardır. 1 drakhme = 6 obol.

¹⁰ Hepding, 1910,401 vd., no.1a 26 vd.

¹¹Hepding, 1910,401 vd., no.4b.

Gymnasiarkhos Athenaios görevi sırasında kentte bir tiyatro oyunu tertipleyerek bu oyunda rol alan bütün oyuncuların yevmiyelerini ödemiştir.¹²

Yazıtlar bize Athenaios'u yalnızca gymnasiarkhos olarak tanıtmaz. Onu aynı zamanda Meidias'ın oğlu ve IIAttalos'un kuzeni olan Athenaios'un damadı Sosandros'un oğlu ve Attalos'ların rahibi¹³ hatta stephanephoros* olarak da tanıtır.

Gymnasiarkhos Diodoros Pasparos :

Gymnasiarkhosların kentteki yapıların finanse edilmesi için de en önde gelen kişiler olduğu bilinmektedir. Arkeolojik kazılar sonucunda korunmuş olan ve hafriyatı yapılmış bulunan Büyük Pergamon Gymnasion'u birçok mekandan oluşmaktaydı. Bunlardan biri de aynı zamanda Neoi Gymnasion'u olarak da bilinen Üst Teras'dır. Bu yapının *palaestra** galerilerinin arkasındaki doğu kanadını ilk başta, herhalde hepsi de iki katlı olan dört oda oluşturuyordu. Bu odaların ön cepheleleri, batı kanadının esas haliyle daha iyi korunmuş olan odalarında olduğu gibi Dor düzenindeydi. İ.Ö. 1.yüzyılın 70'li yıllarında, Diodoros Pasparos'un gymnasiarkhos olduğu sırada, bütün odaların mermer fasatlarla yenilenmiş olduğu sanılmaktadır. Gymnasion'da bulunan bir yazıttan, bu tadilatın neden yapıldığı da öğrenilmiştir.¹⁴ İ.Ö. 1.yüzyılın ilk yarısında Pergamon'un hayırsever büyük vatandaşı Diodoros Pasparos, gymnasionun yeniden tefrişi ve onarılması için büyük miktarda maddi katkıda bulunmuştu. *Konistreion* adı verilen ve vücudun yağlanmasından sonra kumla tozlanması sırasında kullanılan odayı ve *loutron'u** (banyo) mermer kullanarak yeniden inşa etmişti. Buna karşılık kendisi için Neoi Gymnasion'unda bir *eksedra** yapılmasına karar vermişti. Bu eksedranın ön cephesi de o tarihlerde çok pahalı olduğu için

¹² Hepding, 1910,401 vd., no.1b.

¹³ Ins.v.Perg.248 = OGIS 331 = Welles, 1934, 65-66; ayrıca bkz. Üreten, 2003, s.131 vd.: Söz konusu yazıtlar ışığında rahiplik görevinin babadan oğula geçen ve yaşam boyu sürdürülen * kalıtsal bir görev olduğu da ortaya çıkmaktadır.

Stephanephoros : Kelime olarak '*Çelenk Taşıyıcı*' anlamına gelmektedir. Onları tanrıların kutsal çelenklerini takan rahipler olarak da tanımlayabiliriz. Bu görev aynı zamanda Küçük Asya'nın birçok kentinde yıla adını veren önemli bir memurluktu da. Böylesine zor bir görevi üstlenen kişilerin bu davranışları yalnızca onların vatanlarına olan sevgileriyle açıklanabilir. Kült çerçevesinde Stephanephoros'lar düzenlenen festivalleri ve kurban törenlerini yöneterek tapınan gruba başkanlık da eden memurlardı.

* *palaestra* : Gymnasion'lann güreş ve beden eğitimi yapılan bölümü.

¹⁴ Hepding, 1907, s.257, no.8 ; ayrıca bkz., Kienast, 1970, s.229.

loutron : Vitruvius'a göre gymnasion'da soğuk su odası. Diodoros Pasparos tarafından yaptırılan yıkanma odası büyük bir ihtimalle Roma hamamlarının yapılış sırasında tamamen ortadan kaldırılmış olmalıdır; bkz. Radt, 2002, s.124.

* *eksedra (exedra)* .-Dikdörtgen ya da yarım daire şeklinde heykel koymaya, bazen oturmaya yarayan, kendisinden daha geniş bir mekana eklenendirilen açık ve yüksekçe olan bir mimari mekan öğesidir. Söz konusu yazıttan eksedra'nın Üst Teras'in güneydoğu köşesinde olan B odası olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca bkz., Radt, 2002, s.123, 246vd.

Pergamon'da az kullanılmakta olan mermerden yapılmıştı. Büyük bir olasılıkla bu eksedranın parasını da Diodoros kendi cebinden ödemiş olmalıdır. Ayrıca İ.Ö. 1.yüzyılın ortalarında, gymnasion'un batı kanadının batısında bir hamam yapılmıştı. Ancak, kesin olmamakla birlikte burada sözü edilen tesisin de Diodoros Paspasos tarafından bağışlanan *peripatos** olduğu düşünülmektedir.¹⁵

Gymnasiarkhosların üstlendikleri ağır sorumluluklarla dolu görevlerini, savaşlar sırasında veya sonrasında da yerine getirmiş oldukları görülür. Böylece kentler, savaş sırasında en temel ihtiyaçlarını dahi gideremediklerinden o zaman için lüks olarak görülen gymnasionların işletilmesi faaliyetlerine de son veriyorlardı. Doğal olarak da -daha önce vurgulamaya çalıştığımız gibi- toplumda saygınlık elde etmeyi amaçlayan gymnasiarkhoslar böylece kentlerde olan biten olayları bir araç olarak kullanarak görevlerini yerine getirirken kentte daha büyük bir yankı uyandırmak istemişlerdir. Eski ve saygı değer bir aileden gelen zengin ve güçlü bir Pergamon vatandaşı olan Diodoros Paspasos, işte böyle bir durumda -Mithridates Savaşları (İ.Ö. 88-64) sırasında - gymnasiarkhos olarak görev yapmıştır. Yani Pontus kralı Mithridates ve taraftarlarının 80'li yıllardaki hükümranlıklarına ve Roma'nın İ.Ö. 1.yüzyılın 80'li ve 70'li yıllarındaki intikam faaliyetlerine, askeri birlik konuşlandırmalarına, el koyma ve en acımasız vergilendirmelerine rağmen Prokonsül Lucullus'un destekleyici yönetimi altında -İ.Ö. 71 yıllarından itibaren - Roma'luların dostu Diodoros Paspasos, Roma ile yaptığı çok başarılı pazarlıklar sonucu ülkesinin ezici vergi ve haraçlardan muaf tutulmasını sağlamıştır.¹⁶ Kısacası Paspasos'un olumlu girişimleriyle her şey tekrar iyiye dönmüştür : Roma vatandaşları yine gelip yerleşmiş ve inşaat çalışmalarında bir artış göze çarpmış. Bu başarıdaki büyük katkısı nedeniyle de Paspasos devleti tarafından Diodoreion'un kurulmasıyla onurlandırılmıştır.¹⁷

Çok sayıdaki antik yazıttan özellikle de gymnasion'lardakilerden gymnasiarkhos'ların yarışma ve festival düzenlediklerini, ancak bunlardan önce başta gymnasion tanrıları olan Hermes, Herakles¹⁸ ve diğer tanrılara kurbanlar sunduklarını, kesilen kurban etlerinin de dağıtımıyla bizzat ilgilendiklerini hatta yerli ve yabancı tüm misafirlere ziyafet verdiklerini de öğrenmekteyiz. İ.Ö. 70 yılından hemen sonra adeta onurlandırılma yağmuruna tutulan zengin ve güçlü Pergamon vatandaşı Diodoros Paspasos

* *peripatos* : Hipodrumda kademelerin en yukarı kısmında sütunlu revaklı, heykellerle donatılmış, gezinti yeri.

¹⁵ Radt, 2002, s.129 ; krş. Kienast, 1970, s.229.

¹⁶ Magie, 1950, s.334vd, no.49; Mitchell, 1993, s.31; Radt, 2002, s.246.

¹⁷ Hepding, 1907, s.357vd, no.8; Radt, 2002, s.246-252.

¹⁸ Pergamon kentinin gymnasion tanrıları (Hermes-Herakles) ve kültleri hakkında daha fazla bilgi için bkz. Üreten, 2003, s.113-118 ve 156-162.

Hellenistik Dönem'de Pergamon'da Görev Yapmış Olan Gymnasiarkhos'ların ^{1 8 3} Onurlandırılmaları

yine gymnasiarkhosluğu sırasında düzenlediği Nikephoria bayramı¹⁹ ile dikkat çekmektedir. Yazıtlar aynı zamanda O'nun Pergamon'da düzenlenen Nikephoria ve Kabalia bayramlarında tanrılara kurbanlar adadığı için onurlandırıldığına tanıklık etmektedir.²⁰

Gymnasiarkhos Metrodoros :

Toplumdaki diğer insanlara örnek olacak kişilerden biri de Pergamon'lu Herakleon oğlu Metrodoros'tur. Büyük Pergamon Gymnasion'unun birçok mekanın birleşiminden oluşan komplike bir yapı olduğu, kazı çalışmaları sonucunda ispatlanmıştır. Bu bütünleyici parçalardan birini de Batı Kanadı oluşturmaktadır.²¹ Hellenistik dönemde tamamen simetrik olarak planlanan bu bölüm aynı zamanda orijinal yapıdan arta kalan en çok parçanın bulunduğu yerdir. Yapının arka duvarında bulunan ve su borularını tutturmaya yarayan düzenek kalıntılarından anlaşıldığına göre, muhtemelen bu oda, Hellenistik dönemde hiç değilse kısmen yıkanma odası olarak kullanılmıştı. Belki burada *sphairisterion'un* yani, top oynama salonunun bulunmuş olduğu söylenebilir. Bu salon, İ.Ö. 2.yüzyılın sonlarına doğru Metrodoros tarafından yeniden tanzim edilmişti. Bu vakıf, top oynama salonu için mermer su havuzlarını, gerekli süngerleri ve çıkarılmış olan elbiselerin muhafazası ile ilgili talimatı kapsıyordu. Gymnasiarkhos Metrodoros, bundan başka mermer banyo küvetleri ve banyoya su ileten tesisi de yaptırmış olduğu için onurlandırılmıştır.²²

Gymnasiarkhos Straton:

Polisler, Hellenistik dönemde bir kamu kurumu olan gymnasionun yönetiminden sorumlu oldukları için burada ders verecek öğretmenlerin ücretlerini de ödemek zorundaydılar. Ancak, devlet hazinesi genellikle öğretmenlerin ücretlerini karşılamakta zorluk çektiği için bu konuda da yine gymnasiarkhoslar kişisel yardımda bulunuyorlardı.

¹⁹ Hepding, 1907, s.357, no.8.

²⁰ IG XII 9.234 = Syll 3 714.23 vd.

²¹ Radt, 2002, s.126vd., res.29,63-64 ve 73.

²² Hepding, 1907, s.273vd., no.10 : Bu banyonun Hellenistik tefrişi çok iyi korunmuş bulunan L odası olduğu arkeologlar tarafından güvenle söylenmektedir. Söz konusu oda, kapısı kapatılabilen yani cereyandan ve bakışlardan korunan ama eski Hellen adetlerine göre, ısıtılması mümkün olmayan bir banyo odasıydı. Giriş kapısının sağında ve solunda birer Herme vardı. Arka duvardaki kemerli nişden su her iki uzun duvarın önlerinde bulunan mermer lavabolara geliyordu. Muhtemelen Metrodoros tarafından gerçekleştirilen yeni tefrişin bir parçasıdır. Su, nişdeki madeni borularla iki tarafa dağılıyor, oradan kurnadan kurnaya akıyordu. Genel su çıkışı taş döşeli tabanın meylettiği yönde, odanın güneybatı köşesinde yer alıyordu. Odanın arka duvarının ardındaki boşluklarda, büyük bir ihtimalle, buradaki ihtiyaca doğrudan cevap veren bir su deposu bulunuyordu.

1904 yılında gerçekleştirilen kazı çalışmalarında gün ışığına çıkarılan bir onur yazıtında, Straton'un gymnasionda görev yapan öğretmenlerin ücretlerini ödemesiyle birlikte gymnasion tanrılarında Hermes adına bir festival düzenleyerek kurbanlar sunduğundan ayrıca kurban etlerinin vatandaşlara dağıtım işiyle ilgilendiğinden söz edilmektedir.²³

Söz konusu onur yazıtından, yaptığı görevler sonucu onurlandırılan Straton'un gymnasiarkhosluk görevini İ.Ö. II.yüzyılda süren bir savaş sırasında üstlenmiş olduğunu öğrenmekteyiz. Bu nedenle gymnasiarkhosluk görevinin böylesine zor bir durumda yapılması Straton'un kamuoyunu kendi tarafına çekerek halk arasında büyük sempati toplamasına ve kentte büyük bir ses getirmesine vesile olmuştur.

Hellenistik dönemde Pergamon kentinde görev yapmış olan gymnasiarkhoslar ve onların onurlandırmalarından söz eden Hellenistik dönem onur yazıtlarının sonuncusunu adı bilinmeyen bir gymnasiarkhosun onurlandırıldığını gösteren yazıt oluşturmaktadır²⁴. Yazıttan bu kişinin III.Attalos'un yönetimi sırasında (İ.Ö. 139-133) gymnasiarkhos olduğu ayrıca gymnasionun tefrişiyle ilgilendiği özellikle de kralın altınla kaplanmış bronz bir heykelinin parasını kendi cebinden ödediği için onurlandırıldığı anlaşılmaktadır.

Söz konusu onur yazıtında bu bilgilerin yanında yapının vakfedicisi olarak da Pergamon halkı yani *Demos* gösterilmektedir.

Sonuç olarak, Hellenistik dönemde Pergamon'da görev yapmış olan gymnasiarkhosların onurlandırılmaları hakkında söylenebilecekler -eldeki mevcut kaynaklar ışığında- şimdilik bunlardan ibarettir. Devam etmekte olan arkeolojik çalışmaların Pergamon kentindeki bu ve buna benzer kamu kurumlarını daha iyi tanımamıza katkıda bulunacağı inancındayım.

KISALTMALAR VE KAYNAKÇA

A- ANTİK YAZARLAR VE ESERLERİ:

Pausanias., Pausanias, **Beschreibung Griechenlands** / E.Meyer, Neu übersetzt und mit einer Einleitung und erklärenden Anmerkungen versehen. Zürich-München, 1972-1979.

²³ Hepding, 1907, s.278vd., no.1 1-12.

²⁴ IG IX 2.31.

Platon, Symp. Platon, **Symposium**, Translated by RAVaterfield, New York, 1994.

B- YAZITLAR:

Ins.v.Perg. **Die Inschriften von Pergamon, I-II**, ed.by M.Frankel, Berlin, 1906.

IG **Inscriptiones Graecae, consilio et auctoritate Academiae Litterarum Borussicae**, Berlin, 1873-1939.

OGIS **Orientalis Graeci Inscriptiones Selectae**, ed. W.Dittenberger, I-II, Leipzig, 1903-1905.

Syll. **Sylloge Nummorum Graecorum**, ed.by W.Dittenberger, I-IV, Leipzig, 1883-1915.

C- ARKEOLOJİK BELGELER:

Alt.v.Perg.VIII.3. **Die Inschriften des Asklepieions, Chr. Habicht, 1969.**

AM **Athenische Mittheilungen (Mittheilungen des Kaiserlich deutschen Archeologischen Instituts Athenische Abheilung)**, Athen.

Hepding, 1907 H.Hepding, "*Die Arbeiten zu Pergamon, 1904-1905*", AM 32 (1907), s.241-414.

Hepding, 1908 H.Hepding, "*Die Arbeiten zu Pergamon, 1906-1907*", AM 33 (1908), s.378-405.

Hepding, 1910 H.Hepding, "*Die Arbeiten zu Pergamon, 1908-1909*", AM 35 (1910), s.401-493.

Schröder, 1904 B.Schröder, "*Die Arbeiten zu Pergamon, 1902-1903*", AM 29 (1904), s.158 vd.

D- MODERN KAYNAKLAR :

Kienast, 1970 Kienast, "*Diodoros Paspasos*", RE Suppl. XIII, 1970.

Magie, 1950 D. Magie, **Roman rule in Asia Minor to the end of the third century after Christ I-II**, Princeton, 1950.

Malay, 1987 H.Malay, **Epigrafi (Yazıtibilim)**, İzmir, 1987.

- Mitchell, 1993 S.Mitchell, **Anatolia.Land, Men and Gods in Asia Minor I-II: The Celts and the Impact of Roman Rule**,Oxford, 1993.
- Oehler, 1970 J .Oehler, "*Gymnasiarkhos* ", RE VII (1970), s. 1969-2004.
- Pickard, 1957 M.Pickard, "*Leitourgia*", **The Oxford Classical Dictionary**, 1957, s.401-402.
- Radt, 2002 W.Radt, **Pergamon : Antik Bir Kentin Tarihi ve Yapıları**, İstanbul, 2002.
- RE **Paulys Real-Encyclopadie der classischen Altertumswissenschaft**, Neue Bearb. Unter Mitwirkung zahlreicher Fachgenossen hrsg. Von G.Wissowa.
- Saltuk, 1997 S.Saltuk, **Arkeoloji Sözlüğü**, İstanbul, 1997.
- Üreten, 2003 H.Üreten, *Neşredilmiş Yazıtlar Işığında Hellenistik Dönem'de Pergamon Kenti Tanrı ve Kültleri*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), 2003.
- Welles, 1934 C.B.Welles, **Royal Correspondence in the Hellenistic Period : A Study in Greek Epigraphy**, New Haven, 1934.
- Wörrle, 1995 M.Wörrle, "*Von Tugendsamen Jüngling zum <gestressen> Euergeten*". Stadtbild und Bürgerbild im Hellenismus. Kollogium. München, 24.Bis 26.Juni 1993, Veranstaltet von der Kommission zur Erforschung des antiken Städteusesens der Bayerischen Akademie der Wissenschaften und der Kommission für Alte Geschichte und Epigraphik des Deutschen Archaologischen Instituts, München, 1995.